

Peschka Vilmos (1929-2006), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja

Vilmos Peschka (1929-2006), full member of the Hungarian Academy of Sciences

Peschka Vilmos a 20. század utolsó harmadának legkiválóbb hazai jogfilozófusa volt, akinek munkássága méltó folytatása a század első felében külföldön is elismert három kiváló neokantiánus jogfilozófus, Somló Bódog, Moór Gyula és Horváth Barna tevékenységének.

Peschka Vilmos Budapesten közelebbről, nem mellékes a tény, Óbudán, született 1929. december 17-én. Középiskolai tanulmányainak színhelye a nagyhírű óbudai Árpád Gimnázium, ahol kiváló tanárai voltak, köztük Szentkuthy Miklós, író, műfordító, esszéista, aki nagy hatással volt nem csak Peschka Vilmos irodalmi ízlésére, de életfilozófiájára is; kedves tanárának fényképe élete végéig a lakását díszítette.

Egyetemi tanulmányait az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán végezte, ahol 1954-ben *summa cum laude* eredménnyel szerzett diplomát.

Az egyetem megkezdése előtt egy évig fizikai, később irodai munkásként dolgozott a vasútnál; az egyetemre nem is nappali képzésre jelentkezett. A felvételi vizsgán azonban Kádár Miklós, a büntetőjog professzora azt mondta neki: fiatalember, magának nappali tagozatra kell járni. Nyilván Kádár professzor látta benne a tehetséges fiataalt, és fontosnak tartotta, hogy alapos képzést kapjon.

Tanulmányait befejezve aspirantúrára jelentkezett, s 1954 és 1957 között Szabó Imrének, a korszak meghatározó jelentőségű marxista jogfilozófusának aspiránsaként állam- és jogelméleti tanulmányokat folytatott. 1957. szeptember 1-től a Szabó Imre vezette MTA Állam- és Jogtudományi Intézet kutatója, kezdetben tudományos munkatárs, majd főmunkatárs, 1986-tól tudományos tanácsadó, később kutatóprofesszor, egészen 1999-ben történt nyugállományba vonulásáig.

1960-tól majd három évtizeden át az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Polgári Jogi Tanszékén oktatott, 1972-től egyetemi tanárként. Kedvvel foglalkozott polgári joggal is, azonban – noha az egyik legnagyobb élő magyar jogfilozófus volt – az egyetemen jogbölcseletet soha sem tanított. Ennek okát pontosan nem tudjuk. Tény, hogy Peschka az egyetemen állam- és jogelméletet tanító kollégáival jó viszonyban volt, és nem tudni arról, valóban akarta-e a tárgyat egyetemen tanítani. Elképzelhető, hogy nem, mert akkor nem csak jog-, hanem államelméletet is tanítania kellett volna; ez utóbbitől pedig mindig is távol tartotta magát.

A Jogtudományi Intézetben Peschka Vilmos olyan szellemi műhelybe került, amilyen nem sok akadt a levert forradalom utáni Magyarországon. Ismeretes, hogy az intézet elődjét még a két világháború között alapították, 1949-ben lett önálló kutatóhely, Jogtudományi Intézet néven, s 1955-ben került az MTA felügyelete alá. Az 1950-es évek második felére az Intézetben nagyszerű gárda jött össze. A régi szakemberek mellett

(Nagy Lajos, id. Trócsányi László, Sebestyén Pál, Toldi Ferenc és mások), kétségtelen több, politikai okokból az első vonalából kikerült jogász dolgozott itt, a szakmai munkát azonban három kiváló tudós – Szabó Imre, Eörsi Gyula és Kovács István – irányította. A Szabó Imre vezette intézetben Peschka Vilmosnak kollégája lett több, később külföldön is ismert tudós. Így a nemzetközi jogász Herczegh Géza, Kulcsár Kálmán jogfilozófus és jogszociológus, Mádl Ferenc, a nemzetközi magánjog és az európai jog művelője, Szabó András kriminológus, a büntetőjogász Viski László, és Péteri Zoltán, aki később a jogösszehasonlító kutatások hazai meghonosításában szerzett elvülhetetlen érdemeket. Nyugodtan nevezhetjük őket az Intézet első nagy generációjának; őket követték a második nagy generáció tagjai: Lőrincz Lajos, Harmathy Attila, Wiener A. Imre, Rác Attila, Sárközy Tamás, Varga Csaba, Sólyom László, Vörös Imre, Sajó András, Bragyova András és mások. Érdekes, hogy az első nagy generáció tagjai majd hogy nem egyidősek voltak, valamennyien a történelmi Magyarország különböző szegleteiben 1928 és 1931 között születtek, s szakmai pályájuk az Intézetben találkozott. Peschka Vilmost szinte mindegyikükhöz nem csak kollegiális, de szoros baráti szálak fűzték.

Peschka Vilmos már intézeti kutatóként 1958 januárjában védte meg „A jogviszonyelmélet alapvető kérdései” c. kandidátusi disszertációját, amelyben Lukács György filozófiájára támaszkodva próbálta a szocialista normativizmust meghaladni, ez a munkája a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó gondozásában 1960-ban jelent meg. A kandidátusi fokozat megszerzése után egy évtizeddel „Jogforrás és jogalkotás” c. értekezésével az állam- és jogtudományok doktora lett. Nem volt még 50 éves, amikor 1976-ban az MTA levelező tagjává választották, akadémiai székfoglalója 1976. november 5-én volt, előadásának címe: „Típus és analógia a jogban.” 1982-ban az Akadémia rendes tagja lett, székfoglalója „Gondolatok a jog sajátosságáról” címmel 1983. június 22-én hangzott el.

Kutatóként elsősorban jogviszonyelméleti kérdésekkel, továbbá a jogforráselmélet problémájával, valamint a polgári jog és a jogelmélet egyes határkérdéseivel foglalkozott. Már korai munkáiban szakított a szocialista normativizmussal, sőt azt kritikával illette. Ennek az irányzatnak pedig Szabó Imre volt akkor a vezető képviselője, aki ezért egyáltalán nem neheztelt egykori tanítványára. Szilágyi Péter szerint Peschka Vilmos munkáiban „a szocialista normativizmus kritikájából kiindulva impozáns épületet hozott létre.” A korabeli hazai szakirodalomban különösen újdonságnak számított, hogy sikra szállt a bírói gyakorlat jogalkotó szerepének elismerése mellett. Álláspontja szerint a Legfelsőbb Bíróság a jogszabályok értelmezése során meghozott elvi döntéseivel valójában jogot alkot, feltételezve azonban, hogy e jogalkalmazási jogalkotás jogforrásbeli helye és tartalmi határai pontosan meghatározottak.

A kortárs nyugat-európai jogbölcselettel behatóan foglalkozott, „A modern jogfilozófia alapproblémái” c. könyve (Gondolat Kiadó, 1972) nem is csak szocialista viszonyok között úttörő vállalkozás volt. Ez a munkája kiadói nívódíjat kapott, s az Akadémiai Kiadó gondozásában 1982-ben német nyelven is megjelent (Grundprobleme der modernen Rechtsphilosophie, Akadémiai Kiadó), sőt, azt németből japánra is lefordították (Gendai hōtecugaku no kihon mondai. Horicu Bunka Sa Co. Kjóto, 1981.). Alkotómunkájának legtermékenyebb korszaka az 1970-80-as évekre esik. Ekkoriban

egymás után születtek hatalmas monográfiái, így „A jogszabályok elmélete” (Akadémiai Kiadó, 1979, németül is), „Max Weber jogszociológiája” (Akadémiai Kiadó, 1975), „Az etika vonzásában” (1980) és „Jog és jogfilozófia” (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1980), „A jog sajátossága” (Akadémiai Kiadó, 1988, németül is). Ezekben a műveiben olyan alapvető kérdéseket tárgyalt, mint a jog fogalma, keletkezése és tartalma, a jogalkotás problémái, az igazságosság, az általános és az individuális jogi norma, a jog érvényesülése, a jogeset és az esetnorma, a lét és legyen a jogban, stb. Ez utóbbi kérdéskör, a Sein és a Sollen világa egész munkásságában vissza-visszatérő problémaként jelentkezik, s a kettő kölcsönös dialektikus kapcsolatában a Sein-t tartotta meghatározónak. A jogforrásokról a hazai szakirodalomban talán ő írt a legtöbbet. Munkásságában a jogban a pozitivizmus és a természetjog egyoldalúságának a meghaladására törekedett. Az 1990-es években publikált művében „Appendix 'A jog sajátosságához'” (Közgazdasági- és Jogi Könyvkiadó, 1992.) a jogi hermeneutika eredményeivel foglalkozott. Ez a könyve – amint erre maga a szerző is utalt – a jog sajátosságairól szóló monográfiájának mintegy függelékeként Hayek, Kelsen, Gadamer és Fikentscher munkáiról írott esszéit ürügynek tekintve, megkísérelte különböző aspektusokból tisztázni a jog fogalmát, keletkezését és tartalmát, az igazságosságot mint a jogérvényesség alapját, az általános és az individuális jogi normát, a jogszabály címzettje és a jogalkalmazás egyes kérdéseit, stb. Egyébként a Jogtudományi Intézet ezzel a munkával indította a „Jog és Jogtudomány” c. nagy sikerű könyvsorozatát, Peschka Vilmos művével magasra téve a mércét a sorozat későbbi köteteinek szerzői elé.

Peschka Vilmos hatalmas lexikális és szakmai tudással bírt, ennek tudható be, hogy az 1990-es években jelentős szerepet játszott az Akadémiai Kislexikon (vol. I-II. Akadémiai Kiadó, 1990), valamint a Jogi Lexikon (Közgazdasági- és Jogi Könyvkiadó, 1999) létrehozásával kapcsolatos munkálatokban, s mindkét kiadvány társszerkesztője volt.

Életművéért 2001-ben Széchenyi Díjjal tüntették ki.

A hazai és a külföldi tudományos közélet aktív szereplőjeként hosszú ideig tagja volt az MTA Könyv- és Folyóiratkiadó Bizottságának, 1983-tól egy évtizeden át elnökölte a Tudományos Minősítő Bizottság Állam- és Jogtudományi Szakbizottságát, az 1990-es évek elejétől pedig az *Acta Juridica Hungarica* főszerkesztője volt. Irányítása alatt az 1959-ben alapított lap mind külsőleg, mind belsőleg megújult, s többé már nem a hazai szerzők magyarul megjelent munkáinak angol, francia, német vagy orosz nyelvre lefordított változatát megjelentető folyóirat volt, hanem egy nemzetközileg is ismert, gondosan szerkesztett, hazai és külföldi szerzők tanulmányait angol nyelven közreadó periodika, amely a világ nagy jogi könyvtárainak szinte mindegyikében megtalálható.

1975-től haláláig az Internationale Vereinigung für Rechts- und Sozialphilosophie Magyar Szekciójának elnöke, sőt, 1983 és 1987 között a társaság Igazgató Tanácsának is tagja. 1978-tól haláláig az egyik legtekintélyesebb jogfilozófiai lap az Archiv für Rechts und Sozialphilosophie szerkesztő bizottságának a tagja.

Szívesen foglalkozott fiatalokkal, tanítványainak munkáit gondosan elolvasta, pályájukat okos tanácsaival segítette.

Több évtizeden át a Jogtudományi Intézet osztályvezetőjeként tevékenykedett, ennél magasabb vezetői pozíciót azonban soha sem vállalt. Kovács István halála után az Intézet kutatóinak közössége őt szerette volna igazgatónak, de hajthatatlan volt – nem vállalta.

A Jogtudományi Intézethez több mint öt évtizeden át hűséges volt, minden intézeti napon bent tartózkodott, korán ott volt, mindig frissen, elegánsan, s mire a többiek beértek, ő kedvenc napilapját és hetilapját, a Newsweeket már el is olvasta. Ha nem diktálta az előző napokon otthon megírt szövegeit, akkor kezdődtek a nagy beszélgetések, szakmáról, irodalomról, politikáról. Ezeken a napokon délre már annyian voltak a szobájában, hogy az újonnan érkezőknek, azt mondta: székét is hozzá magaddal. A szobában szorongó nála fiatalabbak úgy hallgatták és ülték körül Peschka Vilmost, ahogyan a régi mestereket vették körül a tanítványok.

Igen precízen, és nyomdakész mondatokban fogalmazott; nem használt írógépet vagy számítógépet, kis kockás füzetbe gyöngybetűs kézírással írta le gondolatait, amelyeket évtizedeken át kedves és hűséges munkatársának Pardi Marikának diktált le.

Sok kortársával és az intézeti nagy generáció több tagjától eltérően, a rendszerváltozás idején Peschka Vilmost nem csábította el a politika vagy a magas állami tisztség, megmaradt tudósnak, az MTA kutatójának.

E sorok írója 1991 tavaszán neki mondta el először, szeretné megpályázni a Jogtudományi Intézet megüresedett igazgatói székét. Peschka Vilmos válasza rövid és tömör volt: „támogatlak”. Élete végéig betartotta a szavát. Ez a támogatás nem csak a fiatalabb kollégának szólt, hanem mindenekelőtt az intézménynek, annak a kutatóhelynek, amely évtizedeken át neki és az intézet munkatársai többségének sokkal többet jelentett, mint egy munkahely, nagyszerű szellemi közeg volt, ahová örömmel mentünk be.

Hajdani aspiránsvezetőjével, Szabó Imrével számos kérdésben nem értett egyet; Szabó Imre javára írandó, ennek ellenére támogatta Peschka Vilmost, segítette szakmai előmenetelét. Az 1975-ben megtartott Saint Louis-i jogfilozófiai kongresszus után – amint azt Peschka Vilmos később mesélte –, nagy meglepetésére, Szabó Imre közölte vele, javasolja az MTA levelező tagságra. Kapcsolatuk megmaradt Szabó Imre nyugdíjazása után is, s amikor Szabó Imre már nem volt nagyhatalmú akadémiai vezető és a Jogtudományi Intézet igazgatója, Peschka Vilmos azon kevesek közé tartott, akik rendszeresen látogatták az idős, vak tudóst és órákon át sétált vele a Rózsadomb utcáin. Szabó Imre zárkózottságának tudható be, hogy még ekkor sem tegezték egymást, és a két akadémikus sétáikon vezetéknevükön szólították egymást.

Peschka Vilmos nagyműveltségű, kiváló irodalmi ízlésű ember volt. Budai Herman Ottó utcai lakásában roskadoztak a polcok a példás rendben elhelyezett könyvektől, amelyek között a jogi és filozófiai munkák mellett megtalálhatók voltak mind a hazai és a külföldi klasszikusok, mind pedig a legmodernebb irodalmi alkotások. A művészet szinte minden

ágát szeretett és értette; mint generációjából sokaknak, neki is Thomas Mann volt a legnagyobb író, akinek művészi, főleg zenei ízlését is osztotta.

Igazi társasági emberként sok barátja volt, az intézeti kollégákon kívül a jogi karról szoros baráti szálak fűzték Vékás Lajoshoz, Györgyi Kálmánhoz, Sárándi Imréhez, de megemlítendő még a történész Hanák Péter és a filozófus Sós Vilmos. Szerette a baráti összejöveteleket, a nagy beszélgetéseket; megtiszteltetés számba ment, ha valakit barátjává fogadott. Évtizedeken át eseményszámba mentek az Akadémia balatonalmádi üdülőjében a Peschka Vilmos által szervezett jogász-történész focimeccsek, amelyekre a régi barátok mindig elmentek, lett légyen a barát időközben miniszter, köztársasági elnök, legfőbb ügyész, rektor, vagy az Akadémia elnöke.

2006 nyár elején sok vita volt az Intézetben, hogy az akkor alapításra kerülő intézeti díj, a *Iuris Consulto Excellentissimo*-hoz kapcsolódó két plakettet kikről nevezzük el. Még nem sikerült egyetértésre jutni, amikor jött a szomorú hír, egy szép nyári éjszakán az általa imádott Balaton melletti nyaralás közben Peschka Vilmos örökre elaludt. Ezzel lezárult az intézeti díj körüli vita: az egyik plakett Peschka Vilmosról lett elnevezve.

Óbudai polgárként született, s kívánságára az óbudai temetőben alussza örök álmát. Temetésén – Ő akarta így – csak legszűkebb rokonsága lehetett jelen.

Herman Ottó utcai lakásának házán emléktábla hirdeti, 1968-tól haláláig ott lakott és dolgozott Peschka Vilmos akadémikus.

Lamm Vanda, professor emerita, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja

email: lammvanda@gmail.com